

СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКІ НАЗВИ ОБРЯДОВИХ ДІЙ ВЕСНЯНО-ЛІТНЬОГО КАЛЕНДАРНОГО ПЕРІОДУ

Марина Шарапа (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, викладач)

Важливою складовою сучасних діалектологічних досліджень залишається системний опис тематичних груп лексики, який передбачає встановлення структури реалемного плану описуваної групи лексики, виділення основних її лексико-семантичних груп, опис складу й семантичної структури номінації, опис типів номінації за структурою, опис її з погляду функціонування та походження, встановлення співвідношення *первинної* та *вторинної* номінації, співвідношення номінації *предметів, дій, ознак* й таке ін. [2, с. 406–410].

Оскільки номінативний репертуар культурного явища (обряду чи системи обрядів) можна розглядати як тематичну групу лексики, то етнолінгвістичне дослідження має бути обов'язковим елементом її системного опису, який передбачає виділення лексико-семантичних груп, що зумовлене структурою реалемного плану досліджуваного явища чи предметно-дійовим складом культурного явища.

Номінацію середньополіських весняно-літніх календарних обрядів розглядаємо як тематичну групу лексики, яку можна поділити на лексико-семантичні групи на основі структури

предметно-дійового складу обрядового тексту, зважаючи на те, що семантичні зв'язки вербального компонента середньополіських весняно-літніх календарних обрядів з різноплановими невербальними одиницями обрядового тексту зумовлюють необхідність виявлення уявлень діалектоносіїв про ритуал.

Так, семантику аналогічних назв різних лексико-семантичних груп, можна дослідити оперуючи відомостями про культурний контекст, у якому їх використано; семантика назв обрядових предметів, які мають спільну похідну основу з назвами обрядових дій, може бути з'ясована за допомогою встановлення мотивів постановки цих обрядових дій; також мотиви називання значної кількості обрядових назв зумовлені народними віруваннями, повір'ями тощо.

Так, до складу лексико-семантичної групи назв *обрядових дій* входять словосполучення різних типів. У середньополіських текстах зафіксовано назви обрядових дій представлені дієслівними словосполученнями із об'єктними семантико-синтаксичними відношеннями:

зустрічати весну – ‘виконувати пісні, веселитися, брати участь у гуляннях та іграх на початку весни’ та *палити весну* – ‘спів веснянок з вогнищами’ [1, с. 386];

чіпляти колодку – ‘прив'язувати колодку на шию неодруженим хлопцям під час святкування Масляної’; *тягнути колодку* – ‘гуляти, співати, веселитися, випивати на Масляну’ та ‘ходити один до одного в гості на Масляну’;

обходити поля – ‘виконувати процесію перших обходів полів навесні’;

ставити вечерю – ‘залишати протягом троїцьких свят вечерю для померлих’;

грати (гуляти) в битки – ‘виконувати великодній обряд вибивання крашанок для випробовування їх на міцність’, також *бити битки* – ‘тс’ та *битися у битки* – ‘тс’;

робити хреста (хрести), хрестика (хрестики) – ‘випалювати хрестики в хаті (на стелі, на сволиці, біля дверей) вогнем з освяченої свічки в Чистий четвер’ (у середньополіських обрядових текстах назва обрядової дії *робити хреста (хрести, хрестики)* зафіксована у варіантах

словосполучень із дієсловами *ставити, коптити, малювати, писати, випалювати, попалити*);

приносити вогонь – ‘приносити в Чистий четвер запалені свічки, освячені в церкві’;

бити вербою (вербичкою) – ‘символічне биття один одного (або худоби) освяченою вербовою гілкою у Вербну неділю з побажаннями здоров’я та багатства’ (у середньополіських аналізованих текстах назва обрядової дії *бити вербою* зафіксована у варіантах словосполучень із дієсловами *шлопати, благословляти, величати*);

умиватися крашанкою (яйцем) – ‘великодній обряд умивання водою, у яку занурені крашанки’ (зауважимо, що в деяких обстежених говірках великодній обряд умивання водою із крашанками не має спеціальної обрядової назви);

гуляти на березах – ‘гойдатися на закручених прикрашених квітками гілках берез під час Зелених свят’;

утопити русалку – ‘повечеряти в день проводів русалок (понеділок, який має назву Русалка)’;

справляти дзеди – ‘виконувати обряд поминання померлих у п’ятницю перед Трійцею’ (варять вечерю та ставлять для померлих);

У творенні назв обрядових дій *приносити вогонь* (приносити запалені освячені свічки), *бити вербою* (бити вербовою гілкою); *вмиватися крашанками* (вмиватися водою із крашанками) спостерігаємо семантичний процес метонімії. Деякі назви втратили своє первинне значення й набули вторинного, яке може бути повністю або частково вмотивоване лише в обрядовому контексті: *зустрічати весну, тягнути колодку, гуляти на березах, утопити русалку, справляти дзеди* [3, с. 81–82] тощо.

Назви обрядових дій у середньополіських говірках представлені також дієслівними словосполученнями із обставинними семантико-синтаксичними відношеннями:

ходити христувати – 1) ‘відвідувати хрещених та рідних на Великодні свята для виконання обряду христування’; 2) ‘відвідувати хрещеників на Великодні свята для виконання обряду христування’; 3) ‘відвідувати близьких, рідних, сусідів для виконання обряду христування’;

ходити в жито – ‘виходити на Юрія в поле, щоб виконати обряди, пов’язані з аграрною магією, зокрема покачатися в житі’;

качатися по житю (по житі), по пшениці – ‘весняний обряд, який виконували на Юрія в полях, щоб забезпечити гарний урожай’; *качатися у житі* – ‘тс’; *качатися на житі (на жито)* – ‘тс’, *гуляти по житю* – ‘тс’.

У обрядовому тексті також зафіксована середньополіська назва обрядової дії, представлена складним дієслівним словосполученням з об’єктно-обставинними семантико-синтаксичними відношеннями: *поставити діжку до сонця* – ‘обряд очищення діжки, у якій печуть хліб, у Чистий четвер’.

Серед назв обрядових дій, представлених одним дієсловом або віддієслівним іменником, зафіксовано також назву *христуватися, христосуватися (христування)* – ‘бити крашанки, обмінюватися ними, промовляти словесні вітання та цілуватися у Великодні свята’.

Отже, у назвах обрядових дій насамперед відбито спрямування дії на об’єкт. Тому найбільш поширеними є назви, представлені дієслівними словосполученнями з об’єктними семантико-синтаксичними відношеннями. Рідше назви вказують на обставини, за яких відбувається дія.

Література

1. Кирчів Р. Ф. Фольклор українського Полісся / Р. Ф. Кирчів // Древліани. Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. С. 381 – 419; **2. Конобродська В. Л.** Етнолінгвістичний і лінгвістичний аспекти дослідження діалектної лексики / В. Л. Конобродська // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: зб. наук. статей. Чернівці, 2003. – С. 406 – 410. **3. Толстая С. М.** Деды в полесском народном календаре / С. М. Толстая // Балто-славянские этнокультурные и археологические древности. Погребальный обряд. Тезисы докладов. М., 1985. С. 81–83.